

ศึกษาการระบาดของโรคปากและเท้าเปื่อยในฟาร์มโคนม จังหวัดอุทัยธานี

อุษมา กู้เกียรตินันท์ สุวฒิ ชเลจร

Abstract

Usuma Kukiethnan Suvut Chalajon

AN EPIDEMIOLOGICAL INVESTIGATION OF FOOT AND MOUTH DISEASE IN A DAIRY FARM IN UTHAITHANI PROVINCE

An epidemiological investigation of Foot and Mouth Disease (FMD) in Sawang Arom Dairy Co-operatives farm, between September-December 1998, found that 59 dairy farms holding 720 cattle, reported outbreak of the disease. Clinical examination revealed clinical signs in 65.55% of farms. Abortion (2.08%), stillbirth (0.83%) and mortality (0.83%) were found among the sick animals. The outbreaks were evident after introducing animals into farms where pregnant cows and calves were not vaccinated. Control of disease was achieved after 9 weeks following vaccination with trivalent-FMD vaccine (type O, A, Asia 1) which was given to all ≥ 3 mo. old calves and pregnant cows. The development of the farmers' understanding of disease control, was essential to stop this outbreak. The economical loss was approximately 563,810 baht (1,129.87 baht/head) and was calculated from the production loss and the medication used. The outbreak of disease, after interviewing the farmers. It was believed that the outbreak was possibly related to a misunderstanding by them over FMD vaccination. FMD vaccination had been thought to be contraindicated in pregnant cows and 3-6 month old calves.

Keywords : Epidemiological investigation, Foot and Mouth Disease, dairy farm

Veterinary Service Division, Department of Livestock Development, Phyathai Road, Ratchathewi, Bangkok 10400

กองสัตวรักษ์ กรมปศุสัตว์ พญาไท ราชเทวี กรุงเทพฯ 10400

บทคัดย่อ

อุษมา กู้เกียรติพันธ์ สุวณี ชเลจร

ศึกษาการระบาดของโรคปากและเท้าเปื่อยในฟาร์มโคนม จังหวัดอุทัยธานี

ศึกษาปัญหาการระบาดของโรคปากและเท้าเปื่อยในสหกรณ์โคนมสว่างอารมณ์ จำกัด จังหวัดอุทัยธานี ระหว่างเดือนกันยายน-ธันวาคม 2541 พบสมาชิกจำนวน 59 ฟาร์มมีโคนมรวม 720 ตัว รายงานการเกิดโรคพบว่าโคแสดงอาการป่วยด้วยโรคปากและเท้าเปื่อยไทป์ O คิดเป็นร้อยละ 65.55 แมโคที่แสดงอาการป่วยมีอัตราการแท้งลูกร้อยละ 2.08 ตายร้อยละ 0.83 และลูกโคตายร้อยละ 0.83 ฟาร์มที่เกิดโรคมีประวัติการเคลื่อนย้ายสัตว์เข้ามาในเขตพื้นที่สหกรณ์และไม่ฉีดวัคซีนให้แก่แมโคที่อู้มท้องหรือลูกโคอายุ 3-6 เดือน จึงควบคุมโรคโดยการฉีดวัคซีนชนิด 3 ไทป์รวม คือ ไทป์ O, A, Asia1 แก่โคทุกตัวที่อายุตั้งแต่ 3 เดือนขึ้นไป รวมทั้งแมโคอู้มท้องและให้ความรู้เกี่ยวกับโรคปากและเท้าเปื่อยแก่สมาชิกสหกรณ์ ใช้เวลาประมาณ 9 สัปดาห์จึงสามารถควบคุมโรคได้ ประเมินความสูญเสียทางเศรษฐกิจโดยคิดจากจำนวนน้ำนมดิบที่ลดลง การสิ้นเปลืองเวชภัณฑ์หรือวัสดุวิทยาศาสตร์การแพทย์ที่ใช้ในการรักษา การตายของแมโคและหรือลูกโค ประมาณ 563,810 บาท หรือเฉลี่ย 1,129.87 บาท/ตัว ทศนคติของสมาชิกสหกรณ์ต่อโรคปากและเท้าเปื่อยศึกษาจากแบบสัมภาษณ์ 92 ฟาร์ม พบว่าเกษตรกรมีทัศนคติที่ไม่ถูกต้องต่อการฉีดวัคซีนป้องกันโรคปากและเท้าเปื่อย โดยเข้าใจว่าไม่สามารถให้วัคซีนแก่แมโคอู้มท้องหรือลูกโคอายุ 3-6 เดือน เพราะวัคซีนทำให้แมโคแท้งลูกหรือลูกโคตาย

คำสำคัญ: การระบาด โรคปากและเท้าเปื่อย ฟาร์มโคนม

บทนำ

โรคปากและเท้าเปื่อย เป็นโรคระบาดตามพระราชบัญญัติโรคระบาดสัตว์ พ.ศ. 2499 ที่สำคัญโรคหนึ่งของสัตว์กับคู่โดยเฉพาะโคนม สาเหตุเกิดจากเชื้อไวรัส มีทั้งหมด 7 ไทป์ คือ ไทป์ O, A, Asia 1, C, SAT 1, SAT 2, SAT 3 (Donaldson, 1993) ในประเทศไทยมีการระบาดเฉพาะ ไทป์ A, O และ Asia 1 การระบาดครั้งแรกเมื่อ พ.ศ. 2496 2497 และ 2500 ตามลำดับ (Chaisrisongkram, 1993)

การแพร่ระบาด มักระบาดอย่างรุนแรงรวดเร็ว และกระจายจากสัตว์ป่วยติดเชื่อไปยังสัตว์ตัวอื่น โดยการสัมผัสเชื้อโดยตรงจากสัตว์ป่วย สิ่งขับถ่ายหรือของเหลวจากสัตว์ป่วย เช่น ปัสสาวะ อุจจาระ น้ำลาย

ของเหลวจากเม็ดนมใส น้านม และอาจติดทางการหายใจ (Cottral and Callis, 1980; Mann and Sellers, 1990; Smith, 1990) โรคอาจแพร่ระบาดไปกับพาหะต่างๆ เช่น คน สัตว์ ผลิตภัณฑ์จากสัตว์ป่วย และการเคลื่อนย้ายสัตว์ป่วย ซึ่งเป็นสาเหตุสำคัญที่ทำให้มีการแพร่ระบาดของโรคเป็นไปอย่างรวดเร็ว (Howard, 1993)

ความสูญเสียทางเศรษฐกิจในฟาร์มโคนมจะทำให้ผลผลิตน้ำนมลดลง ผู้รับซื้อน้ำนมดิบปฏิเสธการรับซื้อน้ำนมดิบจากฟาร์มที่เกิดโรค เสียค่าใช้จ่ายในการรักษาและควบคุมโรค มนตรีและสิริภพ (2538) รายงานการเกิดโรคปากและเท้าเปื่อยในจังหวัดชัยนาททำให้สูญเสียเป็นเงินทั้งสิ้น 418,130 บาท สัตว์ป่วยฟื้นตัวจากโรคนี้อ่อนข้างช้า จึงทำให้น้าหนักและอัตราการ

เจริญเติบโตลดลง ในแม่โคที่ตั้งท้องอาจแห้งได้ ทั้งนี้ยังได้รับการต่อต้านการค้ำผลิตภัณฑ์ปศุสัตว์จากประเทศที่ปลอดจากโรคนี้อีก

ปัจจุบันการป้องกันและควบคุมโรคให้ได้ผลโดยใช้โปรแกรมทำวัคซีนไทป์เดียวกับที่มีการระบาดอย่างสม่ำเสมอต่อเนื่อง ครอบคลุมพื้นที่ปศุสัตว์อย่างทั่วถึง (Fenner et al., 1987) และต้องควบคุมการเคลื่อนย้ายปศุสัตว์ ซากสัตว์ หรือผลิตภัณฑ์สัตว์ รวมถึงการกักกันสัตว์ป่วย สงสัยว่าป่วย หรือได้สัมผัสโรคและทำลายสัตว์ป่วย เพื่อไม่ให้โรคกระจายไปยังบริเวณอื่น นอกจากนี้ควรทำการศึกษาระบาดวิทยาซึ่งข้อมูลที่ได้มาใช้เป็นแนวทางในการวางแผนป้องกันและควบคุมโรคในประเทศไทย

รายงานของสถาบันสุขภาพสัตว์แห่งชาติ พ.ศ. 2540 ควรฉีดวัคซีนป้องกันโรคปากและเท้าเปื่อย ชนิด 3 ไทป์ คือ ไทป์ O, A, Asia1 แก่ลูกโคอายุ 3 เดือน ให้ฉีดกระตุ้นอีกครั้ง หลังการฉีดครั้งแรก 3-4 สัปดาห์ และฉีดซ้ำทุก 6 เดือน สำหรับในแหล่งที่มีการระบาดของโรคหรือเคยระบาดของโรค ต้องฉีดวัคซีนซ้ำทุก 4 เดือน เข้มงวดการควบคุมการเคลื่อนย้ายสัตว์ ซากสัตว์ ผลิตภัณฑ์สัตว์ และการกักสัตว์ป่วย สงสัยว่าป่วย หรือที่สัมผัสโรค เพื่อป้องกันการแพร่ระบาดของโรค ตามพระราชบัญญัติโรคระบาดสัตว์ พ.ศ. 2499 จึงจะได้ผลดีที่สุด และทัศนคติของเกษตรกรการเกิดโรครบาดในโคนม

วัตถุประสงค์ของการศึกษา เพื่อศึกษาด้านระบาดวิทยา การสูญเสียทางเศรษฐกิจของโรคปากและเท้าเปื่อยที่เกิดขึ้นกับโคนมของสมาชิกสหกรณ์โคนมสว่างอารมณ์ และศึกษาทัศนคติของสมาชิกสหกรณ์ต่อโรคปากและเท้าเปื่อย ซึ่งสามารถนำผลการศึกษาไปประยุกต์ใช้ในการวางแผนป้องกันควบคุมโรคที่สหกรณ์แห่งนี้และแหล่งอื่นๆ

วัสดุและวิธีการ

1. พื้นที่ในการศึกษา คือ เขตที่มีการระบาดของโรคปากและเท้าเปื่อยในโคนมของสมาชิก สหกรณ์โคนมสว่างอารมณ์ จำกัด ได้แก่ ฟาร์มโคนมในอำเภอเมืองอุทัยธานี อำเภอทัพทัน อำเภอสว่างอารมณ์ จังหวัดอุทัยธานี

2. รวบรวมข้อมูลการเกิดโรคปากและเท้าเปื่อยจากรายงานการเฝ้าระวังโรค (ก.ส.ร.13) ซึ่งเป็นแบบรายงานการเกิดโรคของกรมปศุสัตว์ ในช่วงเดือนกันยายน-ธันวาคม 2541 และนำข้อมูลมาวิเคราะห์การระบาด เพื่อป้องกัน รักษา เก็บตัวอย่างชั้นสุตรโรคและอบรมสมาชิกสหกรณ์ให้มีความรู้เกี่ยวกับโรคปากและเท้าเปื่อย

การป้องกันโรค ชีวภัณฑ์ที่ใช้ คือ วัคซีนป้องกันโรคปากและเท้าเปื่อยของกรมปศุสัตว์ ชนิด 3 ไทป์รวม ประกอบด้วย ไทป์ O, A และ Asia 1 กับโคนมทุกตัวที่มีอายุ 3 เดือนขึ้นไป ในลูกโคที่ไม่เคยฉีดวัคซีนให้ฉีดกระตุ้นอีกครั้งหลังการฉีดครั้งแรก 3 สัปดาห์ฉีดซ้ำทุก 6 เดือน และในแหล่งที่เคยมีการระบาดของโรคต้องฉีดซ้ำทุก 4 เดือน

การรักษาพยาบาลโคป่วย เวชภัณฑ์ที่ใช้ คือ ยาฉีดปฏิชีวนะเพนนิซิลลินและสเตรปโตมัยซิน ชนิดออกฤทธิ์นาน ที่มีตัวยาเพนนิซิลลิน 200,000 IU. และสเตรปโตมัยซิน ซัลเฟต 250 มิลลิกรัม ฉีดเข้ากล้ามเนื้อขนาด 1 มล. ต่อน้ำหนักสัตว์ 20 กิโลกรัม วันละหนึ่งครั้ง ฉีดทุก 3 วัน ติดต่อกันจำนวน 3 ครั้ง พร้อมทาแผลที่ปากและกีบด้วยยาเจนเชียนไวโอเลต เมื่อแผลที่กีบแห้งให้ทาด้วยยาทาที่กีบ ประกอบด้วยคาร์บาเมทคิวมาฟอสและซัลฟานิลาไมด์

การเก็บตัวอย่างส่งตรวจเพื่อชันสูตรหาไทป์ของโรค เก็บตัวอย่างจากเชื้อลิน โคนมที่แสดงอาการป่วย ใน sterile normal saline ที่ $\leq 10^{\circ}\text{C}$ ส่งศูนย์ชันสูตรโรคสัตว์ภาคเหนือ อำเภอห้างฉัตร จังหวัดลำปาง

3. สํารวจข้อมูลพื้นฐานของสมาชิก เพื่อวัดความรู้และทัศนคติต่อโรคปากและเท้าเปื่อย โดยใช้แบบสอบถามสัมภาษณ์ข้อมูลพื้นฐานทั้งก่อนและหลังการอบรมให้ความรู้เรื่องโรคปากและเท้าเปื่อย จำนวน 117 ราย โดยสมาชิกสหกรณ์ให้ความร่วมมือตอบแบบสอบถาม คิดเป็นร้อยละ 78.63 (92/117)

4. การวิเคราะห์ข้อมูล ข้อมูลที่ได้นำค่าสถิติคือ ร้อยละ และค่าเฉลี่ยเลขคณิต

ผล

1. จากข้อมูลรายงานการเฝ้าระวังโรค ก.ส.ร. 13 พบว่าในช่วงที่มีการระบาดของโรคปากและเท้าเปื่อยระหว่างเดือนกันยายน-ธันวาคม พ.ศ. 2541 มีการระบาดในฟาร์มของสมาชิกสหกรณ์โคนมสว่างอารมณ์จำกัด 59 ฟาร์ม จากจำนวนฟาร์มโคนมทั้งหมด 117 ฟาร์ม จำนวนโคที่แสดงอาการคิดเป็นร้อยละ 50.43 (720/1390)

2. พบโคแสดงอาการป่วย ร้อยละ 65.55 (472 ตัว) แม่โคแท้งลูก ร้อยละ 2.08 (15 ตัว) แม่โคตาย ร้อยละ 0.83 (6 ตัว) และลูกโคตาย ร้อยละ 0.83 (6 ตัว) ตามลำดับ และพบโคป่วย ตาย และแท้งลูกมากที่สุดในอำเภอสว่างอารมณ์

3. ผลการสอบสวนการระบาดของโรค พบโรคปากและเท้าเปื่อยที่อำเภอทพทันก่อนในเดือนกันยายน สันนิษฐานว่าอาจติดเชื้อจากลูกโค จำนวน 2 ตัว ที่พ่อค้าสัตว์นำรถบรรทุกมาขายแก่เกษตรกรในตำบลโลกหม้อซึ่งเป็นบริเวณที่มีการเลี้ยงโคเนื้อ หลังจากนั้นโคนมในอำเภอทพทันก็เริ่มแสดงอาการป่วย และสมาชิกสหกรณ์ไม่ได้รายงานโรคให้เจ้าหน้าที่ปศุสัตว์ทราบทันที จึงทำให้โรคแพร่ระบาดไปยังตำบลข้างเคียง คือ ตำบลทพทัน หนองสระ คลุกคู่ และหนองกระทุ่มอย่างรวดเร็ว และในที่สุดได้ระบาดไปยังอำเภอข้างเคียง คือ อำเภอเมืองอุทัยธานี และอำเภอสว่างอารมณ์

4. รายงานผลจากห้องปฏิบัติการของศูนย์

ชั้นสูตรโรคสัตว์ภาคเหนือ จังหวัดลำปาง พบว่าโคนมทุกตัวเป็นโรคปากและเท้าเปื่อย ไทป์ O

5. ผลการรักษา โคนมที่ได้รับการรักษาทันที ในระยะที่เริ่มป่วย มีแผลที่ปากและกีบ หลังการให้ยา พบว่าแผลไม่ติดเชื้อ ไม่มีการชอนไชของหนองแมลงวันที่แผลในร่องกีบ และจะหายภายใน 1-2 สัปดาห์ ส่วนโคที่ได้รับการรักษาช้ากว่านั้น พบว่าแผลมีการติดเชื้อแทรกซ้อน บางตัวมีหนองแมลงวันชอนไชที่แผลในร่องกีบ แผลที่ปากและกีบหายช้ามาก ใช้เวลาเฉลี่ย 3- 4 สัปดาห์

6. ผลการควบคุมการระบาดของโรค ตั้งแต่เดิมสมาชิกสหกรณ์ส่วนใหญ่จะไม่ฉีดวัคซีนป้องกันโรคปากและเท้าเปื่อยให้แก่แม่โคนมที่ตั้งท้องและลูกโคนมอายุ 3-6 เดือน แต่หลังการเกิดโรคระบาด สมาชิกสหกรณ์ให้ความร่วมมือฉีดวัคซีนแก่โคนมตั้งท้องและลูกโคอายุ 3 เดือนขึ้นไปทุกตัว สามารถควบคุมโรคได้หลังการประกาศเป็นเขตโรคระบาด 8-9 สัปดาห์ ปลายเดือนธันวาคม 2541

7. ความสูญเสียทางเศรษฐกิจ คือ ปริมาณน้ำนมดิบที่ลดลง ในเดือนกันยายนลดลง 4,767 กิโลกรัม เดือนตุลาคมลดลง 5,207.8 กิโลกรัม รวมปริมาณน้ำนมดิบที่ลดลงทั้งหมด 9,974.8 กิโลกรัม รวมมูลค่าการสูญเสีย 119,697.60 บาท (คิดราคาน้ำนมดิบที่ราคา กิโลกรัมละ 12 บาท) ปริมาณเวชภัณฑ์ วัสดุวิทยาศาสตร์การแพทย์ มูลค่าที่ใช้ในการรักษารวม 129,112.40 บาท หรือเฉลี่ย 273.54 บาท [แยกเป็น ยาปฏิชีวนะ 99,120 บาท (210 บาท/ตัว) ยาทา กีบ 19,993.92 บาท (42.36 บาท/ตัว) ยาเจนเชียนไวโอเลต 8,998.48 บาท (10.59 บาท/ตัว) ค่าวัสดุวิทยาศาสตร์การแพทย์ เช่น กระจกและเข็มฉีดยา สำลี 1,000 บาท (2.18 บาท/ตัว) มูลค่าแม่โคตาย 180,000 บาท (30,000 บาท/ตัว) ลูกโคตาย 60,000 บาท (10,000 บาท/ตัว) แม่โคแท้งลูก 75,000 บาท (5,000 บาท/ตัว)

8. การศึกษาข้อมูลพื้นฐานของสมาชิกสหกรณ์ทั้งหมด แยกเป็นข้อมูลจำนวนสมาชิกในครัวเรือน ต่อ

จำนวนโคนมเฉลี่ยที่เลี้ยงในแต่ละฟาร์ม ดังนี้ ร้อยละ 36.96 มีจำนวนสมาชิกในครัวเรือน 1-3 คน มีจำนวนโคนมที่เลี้ยงเฉลี่ย 9.94 ตัว และร้อยละ 63.04 มีจำนวนสมาชิกในครัวเรือน ตั้งแต่ 4 คนขึ้นไป มีจำนวนโคนมที่เลี้ยงเฉลี่ย 15.53

9. จากการส่งแบบสัมภาษณ์ข้อมูลพื้นฐานจากสมาชิกสหกรณ์ คิดเป็นร้อยละ 78.62(92/117) ดังนี้ ร้อยละ 91.30 (84 ราย) เคยผ่านการอบรมการเลี้ยงโคนม ร้อยละ 83.70 (77 ราย) มีความรู้เรื่องโรคปากและเท้าเปื่อย ร้อยละ 100(92 ราย) ทราบว่ามีวัคซีนป้องกันโรคปากและเท้าเปื่อยก่อนเกิดโรคระบาด ร้อยละ 57.61 (53 ราย) ฉีดวัคซีนป้องกันโรคด้วยตัวเอง โดยไม่ได้ให้เจ้าหน้าที่ดำเนินการให้ เพราะทราบว่าวัคซีนป้องกันโรคได้ ร้อยละ 5.43(5 ราย) ทราบว่าวัคซีนป้องกันโรคปากและเท้าเปื่อย สามารถทำได้ในโคอายุตั้งแต่ 3 เดือนขึ้นไป รวมทั้งแม่โคที่ตั้งท้อง ร้อยละ 35.87 (33 ราย) ทราบระเบียบและการปฏิบัติเกี่ยวกับการเคลื่อนย้ายสัตว์หรือซากสัตว์ ตามพระราชบัญญัติโรคระบาดสัตว์ พ.ศ. 2499 ร้อยละ 51.52 (56 ราย) ทราบว่าวัคซีนให้ภูมิคุ้มโรคนาน 6 เดือน

หลังการเกิดโรคระบาดเจ้าหน้าที่ปศุสัตว์ออกมาอบรมให้ความรู้เรื่องโรคปากและเท้าเปื่อยแก่สมาชิกสหกรณ์ พบว่าร้อยละ 7.61(7 ราย) ทราบว่าวัคซีนป้องกันโรคปากและเท้าเปื่อยสามารถทำได้ในลูกโคอายุ ร้อยละ 63.04 (58 ราย) ทราบว่าวัคซีนให้ภูมิคุ้มโรคได้นาน 6 เดือน

10. แหล่งที่สมาชิกสหกรณ์ซื้อโคนมเข้ามาเลี้ยงในฟาร์ม พบว่าส่วนใหญ่เลือกซื้อในอำเภอเดียวกัน คิดเป็นร้อยละ 36.96 (34 ราย) เลือจากต่างจังหวัด ร้อยละ 26.09 (24 ราย) ฟาร์มใกล้เคียง ร้อยละ 6.44 (7 ราย) ต่างอำเภอ ร้อยละ 5.44 (5 ราย) และเลือกซื้อจากแหล่งเลี้ยงโคนม ร้อยละ 1.09 (1 ราย) แต่ไม่เคยซื้อ ร้อยละ 14.13 (13 ราย) ไม่ระบุ ร้อยละ 5.44 (5 ราย)

11. แหล่งที่ติดโรคระบาด สมาชิกไม่ทราบว่า

โคนมติดโรคมาจากที่ใด ร้อยละ 57.63 (34 ราย) ระบุว่าติดจากพ่อค้าโคกระบือ ร้อยละ 11.87 (7 ราย) และติดจากฟาร์มข้างเคียงหรือจากแหล่งน้ำชลประทาน ร้อยละ 8.48 (5 ราย)

12. การควบคุมโรคโคนมที่ซื้อใหม่ พบว่าสมาชิกมีการกักโรคโคนมที่ซื้อเข้ามาใหม่ ร้อยละ 30.43 (28 ราย) และมีการตรวจสุขภาพโคก่อนรวมฝูง ร้อยละ 59.79 (55 ราย) ตามลำดับ

วิจารณ์

การระบาดของโรคปากและเท้าเปื่อยในโคนมของสมาชิกสหกรณ์โคนมสว่างอารมณ์ สันนิษฐานว่าสาเหตุเกิดจากพ่อค้าปศุสัตว์เคลื่อนย้ายสัตว์ที่เป็นพาหะของโรคเข้ามาในเขตพื้นที่ของสหกรณ์โดยมิได้ปฏิบัติตามพระราชบัญญัติโรคระบาดสัตว์ พ.ศ. 2499 ซึ่งสอดคล้องกับผลการศึกษาของสมาชิกสหกรณ์ ร้อยละ 64.13 ไม่ทราบระเบียบและการปฏิบัติเกี่ยวกับการเคลื่อนย้ายสัตว์ตามพระราชบัญญัติโรคระบาดสัตว์ พ.ศ. 2499 จึงไม่สามารถปฏิบัติได้อย่างถูกต้องเกี่ยวกับการเคลื่อนย้ายสัตว์ การเฝ้าระวังโรค การรายงานสัตว์ป่วย การรักษาสัตว์ป่วย การทำลายซากสัตว์ที่ถูกต้องตามขั้นตอนและวิธีการ แม้สมาชิกสหกรณ์จะมีการตรวจสุขภาพโคที่ซื้อก่อนนำเข้าฝูง ร้อยละ 59.78 แต่มีการกักโคดูอาการเพียงร้อยละ 30.43 ซึ่งถือว่าน้อยมากและไม่แน่ใจว่าสมาชิกสหกรณ์ดำเนินการตามวิธี ระยะเวลา และขั้นตอนที่ถูกต้องหรือไม่ ประกอบกับสมาชิกหลายรายไม่ฉีดวัคซีนให้กับแม่โคที่ตั้งท้องหรือลูกโคในอายุ 3-6 เดือน โคนมกลุ่มดังกล่าวจึงไม่มีภูมิคุ้มกันโรคสอดคล้องกับข้อมูลที่สมาชิกสหกรณ์ส่วนใหญ่ทั้งก่อนและหลังอบรมไม่ทราบว่าวัคซีนป้องกันโรคปากและเท้าเปื่อยสามารถฉีดได้ในโคนมตั้งท้องหรือลูกโคในอายุตั้งแต่ 3 เดือน สูงถึงร้อยละ 94.57 และ 92.39 ตามลำดับ สันนิษฐานว่าอาจเกิดจากสาเหตุสองประการ ตัวสมาชิกสหกรณ์เองมีความเชื่อและทัศนคติที่ผิดฝังใจว่าแม่โคในตั้งท้อง

หรือลูกโคอายุ 3-6 เดือน เมื่อได้รับวัคซีนจะทำให้แท้งหรือแพ้วคชินจนถึงตายได้ และตัวเจ้าหน้าที่ปศุสัตว์ที่ไม่ชี้แจงเรื่องสัตว์แพ้วคชิน หรือไม่ระบุให้ชัดเจนในการอบรม ว่าวัคซีนป้องกันโรคปากและเท้าเปื่อยสามารถทำได้ในสัตว์ที่มีสุขภาพดีทุกตัวที่มีอายุตั้งแต่ 3 เดือนขึ้นไปรวมทั้งแม่โคตั้งท้อง ถ้าเจ้าหน้าที่ได้แนะนำและปฏิบัติอย่างต่อเนื่องจะทำให้สมาชิกสหกรณ์มีความมั่นใจในการใช้วัคซีนมากขึ้น

การสูญเสียทางเศรษฐกิจของโรคปากและเท้าเปื่อยที่เกิดจากปริมาณน้ำนมดิบที่ลดลง ค่าเวชภัณฑ์หรือวัสดุการแพทย์ที่ใช้ในการรักษา และการสูญเสียเนื่องจากแม่โคแท้งหรือโคตายทั้งสิ้น 563,810.00 บาท หรือเฉลี่ย 1,129.82 บาท/ตัว ถือว่าเป็นจำนวนเงินที่มากพอสมควร ทั้งนี้ยังไม่รวมถึงการสูญเสียในเรื่องเวลาแรงงานในการจัดการของสมาชิกสหกรณ์และเจ้าหน้าที่ปศุสัตว์ การฟื้นฟูสุขภาพโคนมหลังป่วยหรือเกิดโรคระบาด ค่าผลิตชีวภัณฑ์ในการตรวจโรค ค่าวัคซีนและงบประมาณที่รัฐดำเนินการในระหว่างที่เกิดโรคระบาด ซึ่งสอดคล้องกับมนตรีและสิริภพ (2538) รายงานประมาณการสูญเสียเมื่อมีโรคปากและเท้าเปื่อยในจังหวัดชัยนาท โดยคิดเป็นราคาค่าสูญเสียจากสัตว์ตาย 56,200 บาท ค่าวัคซีน 333,150 บาท ค่าเวชภัณฑ์ในการรักษา 17,780 บาท ค่าใช้สอย 11,000 บาท โดยไม่รวมความสูญเสียอื่นๆ รวมด้วย ดังนั้นหากป้องกันมิให้เกิดโรคระบาดในสหกรณ์จะเป็นการดีที่สุด

ความรู้และทัศนคติต่อโรคปากและเท้าเปื่อยของสมาชิกสหกรณ์ พบว่าจำนวนสมาชิกในครัวเรือนสมาชิกสหกรณ์มีความสัมพันธ์ไปในทางเดียวกันกับจำนวนโคนมที่เลี้ยงในแต่ละฟาร์ม คือ จำนวนสมาชิกในครัวเรือนที่มีน้อย 1-3 คน มีร้อยละ 36.96 เลี้ยงโคเฉลี่ย 9.94 ตัว/ครัวเรือน แต่ถ้าจำนวนสมาชิกในครัวเรือนที่มีมากกว่า 4 คนขึ้นไป มีร้อยละ 63.04 จำนวนโคก็จะมีมากขึ้นด้วย เฉลี่ย 15.53 ตัว/ครัวเรือน แสดงให้เห็นว่าการเลี้ยงโคนมของสหกรณ์โคนมยังใช้ปัจจัยของ

แรงงานในครัวเรือนในการเลี้ยงเป็นหลัก สมาชิกสหกรณ์ส่วนใหญ่ ร้อยละ 91.3 มีความรู้และผ่านการอบรมการเลี้ยงโคนมมาเป็นอย่างดี ถือว่าสูงมากและเป็นสิ่งที่ดีสำหรับตัวสมาชิกสหกรณ์โดยตรง แต่เมื่อศึกษาข้อมูลในรายละเอียด พบว่ามีข้อมูลที่ต่ำกว่าร้อยละ 50 ต้องปรับปรุง คือ สมาชิกสหกรณ์ไม่ทราบว่าจะวัคซีนป้องกันโรคปากและเท้าเปื่อยสามารถฉีดได้ในโคอายุตั้งแต่ 3 เดือนขึ้นไปรวมทั้งแม่โคตั้งท้องและไม่ทราบระเบียบการเคลื่อนย้ายสัตว์และซากสัตว์ ตามพระราชบัญญัติโรคระบาดสัตว์ พ.ศ. 2499

จากข้อมูลการศึกษา เมื่อนำมาประกอบกับข้อมูลเอกสารประกอบการประชุมหัวหน้าส่วนราชการของกรมปศุสัตว์ ประจำปี 2544 ที่เกี่ยวข้องกับควบคุมโรคปากและเท้าเปื่อย แสดงให้เห็นว่าการปฏิบัติงานในพื้นที่ของเจ้าหน้าที่ยังมีปัญหาหลายประการ โดยเฉพาะเรื่องการเคลื่อนย้ายสัตว์ ซากสัตว์และการฉีดวัคซีนป้องกันโรค ดังนั้นการควบคุมโรคปากและเท้าเปื่อยให้ได้ผลอย่างจริงจังจะต้องอาศัยกลไกการทำงานของผู้เกี่ยวข้อง 3 ฝ่ายด้วยกัน ฝ่ายแรก คือ รัฐบาล กรมปศุสัตว์ ได้กำหนดนโยบายหลักไว้คือ นโยบายการสร้างเสริมภูมิคุ้มกันโรคปากและเท้าเปื่อยให้แก่สัตว์เลี้ยงประเภทโค กระบือ แพะ แกะ สุกร และม้า ซึ่งกำหนดให้ทุกจังหวัดฉีดวัคซีนป้องกันโรคปากและเท้าเปื่อยให้แก่สัตว์เลี้ยงทุกตัวพร้อมกันทั้งหมดทุกพื้นที่ในประเทศปีละ 2 รอบ ยกเว้นในพื้นที่เขต 8 และ 9 ในรอบแรกให้ดำเนินการ ช่วงเดือนพฤศจิกายน รอบที่สองคือ เดือนพฤษภาคมของปีถัดมา ซึ่งได้ปฏิบัติในปี 2544 นโยบายประการที่สอง คือ การเข้มงวดการเคลื่อนย้ายสัตว์ตามพระราชบัญญัติโรคระบาดสัตว์ พ.ศ. 2499 ให้เป็นไปตามข้อบังคับของกฎหมาย ฝ่ายที่สองได้แก่เจ้าหน้าที่ปศุสัตว์ที่ปฏิบัติงานในพื้นที่ต้องปฏิบัติตามนโยบายของกรมปศุสัตว์อย่างเคร่งครัด มีความรู้ ประสบการณ์ทั้งในด้านทฤษฎีและปฏิบัติ ไม่ว่าจะเป็นงานส่งเสริมการปศุสัตว์ งานฝึกอบรม งานควบคุมป้องกันโรคสัตว์

งานกฎระเบียบข้อบังคับของกฎหมายหรือของกรมปศุสัตว์ ดังนั้นเจ้าหน้าที่ผู้ปฏิบัติงาน จึงมีบทบาทอย่างมากที่จะนำนโยบายของกรมปศุสัตว์ไปดำเนินการให้เกิดเป็นรูปธรรมและสัมฤทธิ์ผลมากที่สุด ฝ่ายสุดท้ายคือเกษตรกรเจ้าของสัตว์เลี้ยงจะต้องเอาใจใส่ มีความรู้และทัศนคติที่ดีในการเลี้ยงสัตว์ โดยเฉพาะเรื่องการควบคุมโรคระบาดสัตว์ เกี่ยวข้องทั้ง 3 ฝ่ายต้องตั้งใจทำงานให้ประสานสอดคล้องกันอย่างจริงจัง

สรุป

การระบาดของโรคปากและเท้าเปื่อย ไทป์ O ในโคนม ที่อยู่ในเขตอำเภอสว่างอารมณ์ อำเภอทัพทัน และอำเภอเมืองอุทัยธานี ระหว่างเดือนกันยายน-ธันวาคม 2541 สันนิษฐานว่าเกิดจากการเคลื่อนย้ายสัตว์ที่เป็นพาหะของโรคเข้ามาในเขตพื้นที่ ประกอบกับไม่ฉีดวัคซีนป้องกันโรคปากและเท้าเปื่อยให้แก่แม่โคนมที่ตั้งท้องหรือลูกโคนมที่อายุระหว่าง 3-6 เดือน เพราะเข้าใจว่าแม่โคนมจะแท้งหรือลูกโคนมจะแท้งวัคซีนถึงตายได้ เมื่อเกิดโรคระบาดขึ้นครั้งแรกสมาชิกสหกรณ์เจ้าของโคนมไม่แจ้งให้เจ้าหน้าที่ปศุสัตว์ทราบทันทีฟาร์มที่เกิดโรคคิดเป็นร้อยละ 50.43 พบโคแสดงอาการป่วยร้อยละ 65.55 แพ้งลูกร้อยละ 2.08 แม่โคตายร้อยละ 0.83 และลูกโคตายร้อยละ 0.83 ใช้เวลา 9 สัปดาห์จึงควบคุมให้โรคสงบลงได้ การสูญเสียทางเศรษฐกิจทั้งสิ้น 563,810 บาท หรือเฉลี่ย 1,129.87 บาท/ตัว

กิตติกรรมประกาศ

ขอขอบคุณ นายสัตวแพทย์อำพน ไพรสุวรรณ ปศุสัตว์จังหวัดอุทัยธานี คุณนครชิต เมี้ยนละม้าย ปศุสัตว์อำเภอเมืองอุทัยธานี คุณมานพ รักษาทรัพย์ ปศุสัตว์อำเภอทัพทัน คุณคำริ คำชื่อตรง ปศุสัตว์อำเภอสว่างอารมณ์ ที่ช่วยให้การศึกษาค้นคว้าสำเร็จ ลุล่วงไปด้วยดี

เอกสารอ้างอิง

- มนตรี สังข์สกุล และสิริภพ ปานรุ่งเรือง. 2538. การระบาดของโรคปากและเท้าเปื่อยในจังหวัดชัยนาท ปี 2538 รายงานการเฝ้าระวังโรคทางระบาดวิทยา ปีที่ 2 ฉบับที่ 10 ประจำเดือนสิงหาคม 2539 กองควบคุมโรคระบาด กรมปศุสัตว์ กระทรวงเกษตรและสหกรณ์ หน้า 1-3
- Chaisrisongkram, W., 1993. An Overview of Foot and Mouth Disease Control in Thailand. Diagnosis and Epidemiology of Foot and Mouth Disease in Southeast Asia. Proceeding of an international workshop held at Lampang, Thailand, September 6-9, 1993: 23-25.
- Cottral, G.E. and Callis, J.J. 1980. Foot and mouth disease. In: Bovine Medicine & Surgery. American Veterinary Publication Inc. California. 153-175.
- Donaldson, A.I. 1993. Epidemiology of Foot and Mouth Disease. The current situation and new perspectives. diagnosis and epidemiology of Foot and Mouth Disease in southeast Asia. Proceeding of an international workshop held at Lampang, Thailand, September 6-9, 1993: 9-15.
- Fenner, F., Bachmann, P.A., Murphy, F.A., Gibbs, E.P.J., Studderts M.J. and White, D.O. 1987. Foot and mouth disease. In: Veterinary Virology. Academic Press, Florida. 425-436.
- Howard, J.L. 1993. Foot and mouth disease in cattle. In: Current Veterinary Therapy 3rded. W.B. Saunders, Philadelphia. p.437-439.
- Mann, J.A. and Sellers, R.F. 1990. Foot and mouth disease virus. In: Virus Infectious of Ruminants. Elsevier Science Publishers, Amsterdam. 503-512.
- Smith, B.P. 1990. Disease of alimentary system. In: Large Animal Internal Medicine. The C.V. Mosby Company, Philadelphia. 742-744.